Laos in the Travel Notes of Herbert Warington Smyth, (Five Years in Siam, from 1891 to 1896)*

ลาวในบันทึกการเดินทาง เฮอร์เบิร์ต วาริงตัน สมิธ (Five Years in Siam 1891-1896)

Jaruwan Thongpech[1], Dararat Mattariganond[2], Wiangkum Choun-u-dom[3]

[1,2,3]Department of Mekong Studies, Faculty of Humanities and Social Sciences, KhonKaen University, Thailand
[2,3]Center for Research on Plurality in the Mekong Region (CERP)
[2] Email: darmat@kku.ac.th

Abstract

The objective of this article was to examine the study of Laos through Herbert Warington Smyth's travel record (Five Years in Siam, from 1891 to 1896) using the historical study method and the Thai version published by the Fine Arts Department in 2001. Additionally, to support the study, related dissertations, articles and other documents were used. The study found that Smyth was an English geologist who had worked for the Siamese government. In 1893 he entered Laos to conduct a mining survey. During that period, Laos had become a colony of France and was no longer a colony of Siam. For this survey, European modern scientific and technological methods were used. These methods included using specialized knowledge of geology, maps, compasses, modern photo sketching techniques, and use of data from travellers and important persons who had previous surveying experience in Siam and Laos, such as Sir John Bowring, Henri Mouhot, James McCarthy, and August Pavie. Smyth's travel record describes Laos as having bountiful resources and it describes the people's way of life, livelihood, ethnic groups, customs and cultures. Moreover, it also mentions the **plagues** that occurred in Laos and the entrance of the Haw Chinese. Views of Lao people were diverse. Some were admired, while some others were viewed negatively. Western views were in the center.

Keywords: Lao, Herbert Warington Smith, Westerner, travel record

* This article was funded by the Center for Research on Plurality in the Mekong Region (CERP), Faculty of Humanities and Social Sciences, Khon Kaen University.

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลาว ในบันทึกการเดินทางของเฮอร์เบิร์ต วาริงตัน สมิธ (Five Years in Siam 1891-1896) โดยใช้วิธีการศึกษาทางประวัติศาสตร์ด้วยการศึกษาจากบันทึกการสำรวจของเฮอร์เบิร์ต วาริงตัน สมิธ เรื่อง ห้าปีในสยาม (ค.ศ. 1891-1896) ฉบับภาษาไทยจัดพิมพ์โดยกรมศิลปากรตีพิมพ์ปี ค.ศ. 2001 นอกจากนี้ยังใช้งานวิทยานิพนธ์ บทความ และเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องมาประกอบในการศึกษา ผลการศึกษาพบว่า เฮอร์เบิร์ต วาริงตัน สมิธ เป็นนักธรณีวิทยาชาวอังกฤษที่ทำงานให้กับรัฐบาลสยาม ได้เดินทางเข้าไปสำรวจลาวช่วง ค.ศ. 1893 ซึ่งเป็นเปลี่ยนผ่านของลาวจากตกเป็นประเทศราชสยามมาอยู่ใต้อาณานิคมฝรั่งเศส การสำรวจครั้งนี้ได้ใช้วิธีวิทยาทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่ทันสมัยจากยุโรปเข้ามาสำรวจเหมืองแร่ในลาว เช่น ความรู้เฉพาะทางด้านธรณีวิทยา การใช้แผนที่ การใช้เข็มทิศในการบอกทิศทาง เทคนิคการสเก็ตภาพแบบสมัยใหม่ การใช้ข้อมูลจากนักเดินทางบุคคลสำคัญผู้มีประสบการณ์ในสยามและลาวก่อนหน้านั้น เช่น เซอร์จอนห์น เบาริง, อองรี มูโอต์, เจมส์ แม็กคาร์ธี,โอกุสต์ ปาวี ที่เข้ามาสำรวจ ส่วนลาวในบันทึกการเดินทางของเฮอร์เบิร์ต วาริงตัน สมิธ (Five Years in Siam 1891-1896) พบว่า ลาวมีทรัพยากรจำนวนมาก นอกจากนี้ยังสะท้อนสภาพบ้านเมืองของลาว ทางด้าน วิถีชีวิตความเป็นอยู่ กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ประเพณีวัฒนธรรม อีกทั้งยังได้เสนอทัศนะเกี่ยวกับโรคระบาดที่เกิดขึ้นในลาวและการเข้ามาของกลุ่มฮ่อ ส่วนทัศนะที่มีต่อคนลาวมีหลากหลาย ทั้งชื่นชมและเชิงลบ โดยมีทัศนะตะวันตกเป็นศูนย์กลาง

คำสำคัญ: ลาว เฮอร์เบิร์ต วาริงตัน สมิธ ชาวตะวันตก บันทึกการเดินทาง

บทนำ

ในปัจจุบันผู้ที่สนใจค้นคว้าเกี่ยวกับประวัติศาสตร์มักจะเชื่อถือและให้น้ำหนักกับหลักฐานชั้นต้นได้แก่ จารึก พงศวดาร จดหมายเหตุ จดหมายส่วนตัว และเอกสารที่บันทึกการเดินทางของบุคคลต่าง ๆก็ถือว่าเป็นหลักฐานชั้นต้นที่สำคัญ สำหรับ สังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น พบว่า ได้มีชาวตะวันตกเดินทางเข้ามาในภูมิภาคนี้อย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 16- 19 โดยเฉพาะช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถือเป็นช่วงเปลี่ยนผ่านที่สำคัญช่วงหนึ่งของภูมิภาคนี้ เนื่องจากประเทศต่าง ๆส่วนใหญ่ได้ตกเป็นอาณานิคมของมหาอำนาจตะวันตก โดยเฉพาะลาวถือเป็นประเทศเพื่อนบ้านที่สำคัญของไทย ก็ได้มีชาวตะวันตกเดินทางเข้ามาและได้บันทึกการเดินทางที่เป็นที่รู้จักและมีชื่อเสียงหลายคน ดังเช่น อองรี มูโอต์, ฟรองซิส การ์นิเยร์, เอเจียน แอมอนิเย,เจมส์ แม็กคาร์ธี และเฮอร์เบิร์ต วาริงตัน สมิธ ฯลฯ จึงเป็นที่น่าสนใจว่า ลาวในบันทึกการเดินทางของชาวตะวันตกเป็นอย่างไร โดยเฉพาะในช่วงเปลี่ยนผ่านจากการเป็นประเทศราชของไทยมาเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส

นอกจากนี้ จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า มีงานสุธิดา ตันเลิศ (2554) ศึกษาเรื่องประวัติศาสตร์นครจำปาศักดิ์และเมืองอุบลราชธานีในสายตาของ เอ เจียนแอมอนิเย, ณัฐชา อู่เงิน (2558) ศึกษาเรื่อง อีสานและลาวในทัศนะของนักสำรวจชาวฝรั่งเศสจากรายงานการสำรวจในพุทธศตวรรษที่ 25 (พ.ศ. 2401-2446) โดยศึกษางาน อองรี มูโอต์ฟรอง ซิส การ์นิเยร์ฟรองซัวร์ จูลส์ ฮาร์มานด์ออกุสต์ ปาวีพอล เนอีส เอเจียน แอมอนิเย และงานของคัดคณางค์ สงฆ์สังวรณ์และคณะ (2559) ศึกษาสังคมลาวในบันทึกของอองรี มูโอต์ ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 จะเห็นได้ว่า งานศึกษาเหล่านี้ล้วนแต่ศึกษาจากบันทึกชาวฝรั่งเศสแทบทั้งสิ้น เพื่อเติมเติมให้กับลาวศึกษาในไทย งานชิ้นนี้จึงสนใจศึกษาลาวในบันทึกการเดินทางของชาวอังกฤษ

จากข้างต้น บทความนี้ จึงต้องการศึกษาลาวในบันทึกการเดินทาง เฮอร์เบิร์ต วาริงตัน สมิธ (Five Years in Siam 1891-1896)ซึ่งเป็นช่วงเปลี่ยนผ่านจากการเป็นประเทศราชของไทยมาเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศสโดยใช้วิธีการศึกษาทางประวัติศาสตร์เน้นการคิดวิเคราะห์จากบันทึกการสำรวจของเฮอร์เบิร์ต วาริงตัน สมิธ (ห้าปีในสยาม ค.ศ. 1891 ถึง 1896) เป็นหลัก รวมถึงเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ส่วนการนำเสนอแบ่งเป็น 3ประเด็น คือ 1)1. ภูมิหลังและผลงานของเฮอร์เบิร์ต วาริงตัน สมิธ 2)วิธีวิทยาในการสำรวจของเฮอร์ เบิร์ต วาริงตัน สมิธ 3) ลาวในบันทึกการเดินทางของเฮอร์เบิร์ต วาริงตัน สมิธ (Five Years in Siam 1891-1896)

1. ภูมิหลังและผลงานของเฮอร์เบิร์ต วาริงตัน สมิธ

1.1 ภูมิหลังของเฮอร์เบิร์ต วาริงตัน สมิธ

ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ต้องเผชิญกับการรุกรานของมหาอำนาจตะวันตกอันเป็นผลสืบเนื่องจากการปฏิวัติอุตสาหกรรม การปฏิวัติครั้งนี้ได้เปลี่ยนแปลงรากฐานของสังคมยุโรปทั้งด้านความคิด เศรษฐกิจสังคม การเมือง นำไปสู่ความเจริญในทุกด้าน (กรรณิกา จรรย์แสง 2558, 406) ส่งผลให้สินค้ามีปริมาณมากเกินความจำเป็นสำหรับใช้ในประเทศ ก่อให้เกิดการแสวงหาตลาดและแหล่งทุนใหม่ ๆนอกประเทศและเกิดนโยบายแสวงอาณานิคมขึ้นเพื่อขยายอำนาจอิทธิพลของตนเข้าครอบครองดินแดนที่ล่าหลัง

จากสถานการณ์ดังกล่าว ส่งผลให้ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นช่วงที่สยามกำลังเปลี่ยนผ่านอยู่ท่ามกลางประเทศมหาอำนาจ จึงต้องปฏิรูปสู่ความทันสมัย เพื่อต่อสู้จากภัยคุกคามลัทธิอาณานิคม จึงทำให้ปฏิรูประบบการปฏิบัติงานเพื่อพัฒนาประเทศในด้านต่างๆ โดยการนำเอาวิชาการระบบวิชาที่ทันสมัยเข้ามาประยุกต์มาใช้ในการดำเนินงาน เพื่อที่จะช่วยพัฒนาบ้านเมืองให้มีความมั่นคงและเจริญก้าวหน้าทัดเทียมกับนานาอารยประเทศได้ และประกาศให้ตั้งกรมราชโลหะกิจและภูมิวิทยา (กรมเหมืองแร่) เพื่อให้เป็นหน่วยงานที่มีภารกิจหลักในการสำรวจข้อมูลทางธรณีวิทยาและทรัพยากรธรณี และกำกับดูแลงานที่เกี่ยวกับการทำเหมืองแร่ วิทยาการที่จะนำมาใช้ในการสำรวจแหล่งแร่และตรวจสอบธรณีวิทยาเป็นความรู้สำหรับคนไทยในสมัยก่อน ด้วยเหตุนี้จึงเกิดแนวคิดให้มีการว่าจ้างชาวตะวันตกผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญและประสบการณ์ด้านการสำรวจทางธรณีวิทยาเข้ามาปฏิบัติราชการเฉพาะด้านให้เข้ามาวางระบบการทำงาน

เฮอร์เบิร์ต วาริงตัน สมิธ (Herbert Warington Smyth) เป็นนักเดินทางชาวอังกฤษ นักเขียน เจ้าหน้าที่ทหารเรือและดำรงตำแหน่งสำคัญหลายแห่งในสหภาพแอฟริกาใต้ เขาเป็นผู้มีความรู้ความและศึกษาด้านธรณีวิทยามาโดยตรง หลังจากเป็นผู้ช่วยที่ให้กับที่ปรึกษาด้านแร่ไปยังสำนักงานของวูดส์ สมิธก็เดินไปที่สยามและได้รับตำแหน่งเป็นผู้ช่วยกรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา (กรมเหมืองแร่) โดยทำงานร่วมกับนายเดอ มุลเลอร์ ชาวเยอรมันตั้งแต่ ค.ศ. 1891-1896 จนกระทั่งได้ดำรงตำแหน่งเจ้ากรมในระหว่าง ค.ศ. 1895-1896 ต่อจากนายเดอ มุลเลอร์ ภารกิจหลักก็คือ มีหน้าที่รับผิดชอบงานสำรวจตรวจสอบแหล่งทรัพยากรแร่ธาตุตามสถานที่ที่มีผู้ขออนุญาตขุดหาแร่และทำเหมืองแร่ จากหน้าที่และความรับผิดชอบต่างๆ เขาจึงต้องเดินทางไปตามภูมิภาคต่าง ๆ ของสยามเพื่อสำรวจพื้นที่และเก็บข้อมูลจากการสำรวจตรวจสอบทางธรณีวิทยาเสนอต่อรัฐบาลสยาม ซึ่งการเดินทางไปสำรวจพื้นที่ต่าง ๆ ของสยามหลายครั้ง สมิธได้จดบันทึกผลการสำรวจ รวมถึงสิ่งที่ได้พบเห็นตลอดการเดินทางไว้ทุกครั้งรวมระยะเวลา 5 ปี ตั้งแต่ค.ศ. 1891-1896 และสุดท้ายนายสมิธก็ได้กราบถวายบังคมลาพ้นจากตำแหน่งเจ้ากรมเหมืองแร่ของประเทศสยามในปี ค.ศ.1896 (สมิธ, 2436,หน้าคำนำ)

1.2 ห้าปีในสยามและเส้นทางการสำรวจ

ห้าปีในสยาม ได้รับการตีพิมพ์ครั้งแรกเป็นภาษาอังกฤษ เมื่อปีค.ศ. 1898 โดยสำนักพิมพ์ Spottiswoode and co, New street aquare London และต่อมาแปลและตีพิมพ์เป็นภาษาไทย เมื่อปี ค.ศ. 2001ผู้แปล คือ เสาวลักษณ์ กีชานนท์ จัดพิมพ์โดยกรมศิลปากร ในชื่อว่า**ห้าปีในสยาม**ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 เล่ม เล่ม 1 คือบันทึกการเดินทางในระยะแรกตามบริเวณราบลุ่มแม่น้ำภาคกลางและหัวเมืองลาวตามแนวแม่น้ำโขง ส่วนเล่ม 2 คือ บันทึกการทำงานตามแนวพื้นที่คาบสมุทรมลายูทั้งฝั่งตะวันออกและตะวันตก ห้าปีในสยาม ซึ่งเป็นเล่ม 1 จึงเป็นเล่มหลักที่ผู้วิจัยใช้ศึกษาในบทความนี้

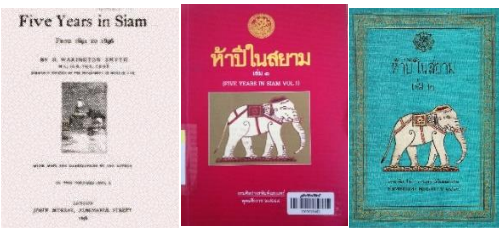

ภาพที่ 1 บันทึกการสำรวจของเฮอร์เบิร์ต วาริงตัน สมิธ อังกฤษและไทย

ที่มา : (สืบค้นออนไลน์, 2019)

เส้นทางการสำรวจ เฮอร์เบิร์ต วาริงตัน สมิธ ได้รับมอบหมายจากรัฐบาลสยามให้ดำเนินการสำรวจภูมิประเทศทางแถบภาคเหนือและตะวันออกเฉียงเหนือของสยาม รวมถึงบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน เพื่อตรวจสอบหาแหล่งทรัพยากรแร่ธาตุทุกแห่งที่สามารถรวบรวมได้ สมิธได้เดินทางออกจากกรุงเทพฯ ในช่วงเดือนมกราคม ในปี ค.ศ. 1893 จนถึงเดือนเมษายน ใน ค.ศ. 1893 เป็นระยะเวลา 4 เดือน เดินทางไปกับผู้ช่วยชาวสยาม 3 คน คือ เด็กผู้ชายและคนครัว นายสิบเอกและผู้คุ้มกัน 6 นาย โดยเดินทางทางบกและทางน้ำ ยานพาหนะคือ เรือ ช้าง ม้าลาว ช่วง ค.ศ. 1893 ซึ่งเป็นช่วงเปลี่ยนผ่านจากการเป็นประเทศราชของไทยมาเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส โดยได้เดินทางออกจากกรุงเทพฯ ผ่านเมืองต่างๆโดยใช้เส้นทาง ดังนี้

เส้นทางขาไป เดินทางตั้งแต่เมืองพิชัย เมืองแฝก เมืองหิน เมืองสา เมืองน่าน เมืองกอบ เมืองงอบ เมืองเชียงของ เมืองงอย ขึ้นไปทางภาคเหนือ ผ่านหุบเขาตอนบนและตอนล่างของแม่น้ำโขง และข้ามแม่น้ำโขงสู่หลวงพระบาง เวียงจันทร์ (สมิธ, 2436)

เส้นทางขากลับ เดินทางลงใต้ในวันที่ 1 เมษายน โดยใช้เส้นทางผ่านแม่น้ำปากลาย เชียงคาน ผ่านเมืองเลยไปทางทิศใต้ เมืองเวียงจันทน์เมืองหนองคายและโคราชกรุงเทพ (สมิธ, 2436)

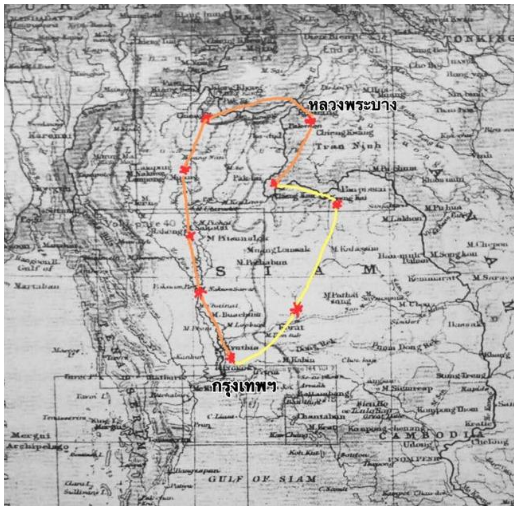

ภาพที่2 แผนที่แสดงเส้นทางการสำรวจของเฮอร์เบิร์ต วาริงตัน สมิธ

ที่มา: (ห้าปีในสยาม, 2536, หน้า 41)

2. วิธีวิทยาในการสำรวจของ เฮอร์เบิร์ต วาริงตัน สมิธ

วิธีวิทยาที่เฮอร์เบิร์ต วาริงตัน สมิธ ใช้ในการสำรวจความรู้เกี่ยวกับสังคมลาว คือการหาข้อมูลเชิงประจักษ์ โดยการจำแนกด้วยการแจงนับที่สามารถตรวจสอบและพิสูจน์ได้ ได้แก่ การแจงนับ การสังเกตอย่างรอบคอบ รวมทั้งการใช้เครื่องมือเกี่ยวข้องกับการสำรวจเข้ามาช่วย ได้แก่ เข็มทิศเครื่องมือวัดระดับความลึกของน้ำและวัดอุณหภูมิพร้อมกับบันทึกการเดินทางโดยสเก็ตภาพ นอกจากนี้ยังได้สั่งสมความรู้จากผู้มีประสบการณ์ที่ได้เดินทางมาสำรวจในลาว และได้อ่านรายงานการสำรวจเพื่อกำหนดแผนที่การเดินทางและเส้นทางสำรวจ และขอความอนุเคราะห์จากผู้ปกครองในท้องถิ่นผู้ที่มีประสบการณ์เพื่อใช้ในการสำรวจลุล่วงไปด้วยดี โดยมีรายละเอียดดังนี้

ประการแรก ความรู้เฉพาะทางด้านธรณีวิทยามาใช้บันทึกในงานสำรวจ

ความเชี่ยวชาญในด้านการสำรวจแร่ของเฮอร์เบิร์ต วาริงตัน สมิธ ที่ได้ใช้ความรู้และความสามารถในการอธิบายแร่ชนิดต่างๆได้ และการได้สังเกตลักษณะที่เป็นหินโผล่ สามารถอธิบายลักษณะประเภทแร่ชนิดต่างๆที่สมิธได้สำรวจทางธรณีวิทยาตามเส้นทางจากภาคเหนือของไทยไปหัวเมืองลาว โดยสมิธได้พบแร่ธาตุต่างๆดังต่อไปนี้

ตารางที่ 1 แสดงตัวอย่างชนิดแร่ธาตุที่สมิธได้บันทึกไว้เมื่อครั้งไปลาว

เมือง	ชนิดแร่ หิน ก๊าซ	หน้า
เมืองพิชัย	แร่เหล็ก, แร่ทองแดง, หินปูน	108-109
เมืองเชียงของ	นิล, เพชรพลอย แซฟไฟร์, ทับทิม, แร่กระรุน, หินบะซอลท์, หินคว๊อท,	166-169
เมืองเชียงแสน	ไซไนท์, แร่ไมก้าไซไนท์, แร่หินชอร์, หินไดโอไรท์และกริสัน, หินบะซอลท์	170-171
บริเวณแม่น้ำงาวและบริเวณแม่น้ำอู	หินปูน, ทอง, ผลึกแก้ว, , หินคว๊อท, ก๊าซซัลเฟอร์ไฮโดรเจน,กรดคาร์บอนิก, แร่หินปูนแคลไซต์หินปูน, แม็กนิเซียม, แคลเซียมและคาร์บอเนต,	177-179
บ้านท่าเนิน (หลวงพระบาง)	ซัลเฟอร์ไฮโดเจน, กรดคาร์บอนิก,คลอไรด์ของเหล็ก, หินปูน, แม็กนีเซีย, อลูมินา	194-195

ที่มา: ผู้เขียนได้รวบรวมจากห้าปีในสยาม ค.ศ. 1891 ถึง 1896

จากตารางข้างต้น ได้แสดงความความเชี่ยวชาญด้านธรณีวิทยาของสมิธมาใช้ในการสำรวจเพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับการศึกษาทรัพยากรแร่ธาตุของลาวในเมืองต่าง ๆที่สมิทได้เดินทางเข้าไปสำรวจในลาว

ประการสอง ใช้วิธีการแจงนับ

สมิธใช้การสำรวจเพื่อสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับลาว ซึ่งการสำรวจของสมิธเป็นการหาข้อมูลเชิงประจักษ์โดยการแจงนับ มีการแจงนับหลายประเภท เป็นการแจงนับเรื่องประชากร จำนวนครัวเรือนช้าง ม้า วัว ควาย เป็นวิธีที่ทำให้ประมาณการจำนวนที่ชัดเจนและสามารถตรวจสอบได้ อย่างที่สมิธกล่าวไว้ว่า

ตารางที่ 2 แสดงการแจกนับที่สมิธได้รวบรวมไว้ในเอกสาร

ประเด็น	**การแจงนับ**	**หน้า**
ประชากร	“ประชากรลาวทั้งในเมืองและในชทบทในขณะนี้มีจำนวนประมาณ ๙,๐๐๐ คน”	181
ครัวเรือน	“เมืองงอย เป็นเมืองใหญ่ที่สุดบนริมฝั่งแม่น้ำอู มีหมู่บ้านอยู่ประมาณ ๑๐๐ หลังคาเรือน”	176
สัตว์	“ม้าแกลบที่พวกเรามีอยู่ด้วยกัน ๕ ตัวนั้นเป็นสัตว์ที่เชื่องที่สุด”	112
เครื่องดนตรี	“แคนลาวที่มีขนาดใหญ่กว่านี้ก็มีเพียง ๑๔ เหล่า เท่านั้น”	217

ที่มา: ผู้เขียนได้รวบรวมจากห้าปีในสยาม ค.ศ. 1891 ถึง 1896

ตัวเลขเหล่านี้ทำให้ข้อมูลของสมิธมีความเป็นรูปธรรม สามารถเข้าใจได้ง่ายกว่าการระบุเพียงมากหรือน้อย ทั้งยังสะดวกในการเปรียบเทียบข้อมูลข้ามกลุ่ม ซึ่งเป็นวิธีการในการต่อยอดองค์ความรู้ที่สำคัญ

ประการสาม การใช้เครื่องมือสำรวจและเทคนิคสเก็ตภาพสมัยใหม่

เครื่องมือการสำรวจ สมิธ ใช้เครื่องมือในการสำรวจและบันทึกการสำรวจอย่างเช่นเข็มทิศ เครื่องบอกพิกัดระยะทาง ความสูง อุณหภูมิ และเครื่องบอกพิกัดความลึกของน้ำอันเป็นสิ่งจากเทคโนโลยีสมัยใหม่และจากวิทยาศาสตร์ที่พัฒนาขึ้นมาจากยุโรป การใช้เครื่องมือวัดพื้นที่เพื่อคำนวณให้ทราบค่าแม่นยำ ทำให้ระบุข้อมูลในการสำรวจได้ เช่น

“ในประเทศสยามป่าสักจะขึ้นอยู่ทั่วบริเวณแหล่งต้นกำเนิดของแม่น้ำ และขยายพันธุ์ตามทางน้ำทางด้านทิศตะวันตกพอ ๆ กับที่ขยายออกไปทางตอนใต้ที่ละติจูดเหนือ ๑๓ องศา ๕๐ ลิปดา”(สมิธ, 2436, 114)

“อุณหภูมินับเป็นเรื่องที่น่าสังเกตมาก โดยเฉพาะในช่วงระหว่าง ๔๒ องศาฟาเรนไฮท์ในตอนเช้า และ ๙๓ องศา ในยามบ่าย” (สมิธ, 2436, 137)

“ร่างแหนั้นจมน้ำได้ลึก ๓๐ ฟาธอมกับมีด้านกว้าง 2 ด้าน” (สมิธ, 2436, 222)

จากข้างต้นทำให้งานของสมิธมีความน่าเชื่อถือที่ใช้เครื่องมือระบุพิกัด แม้ว่านักสำรวจรุ่นก่อนหน้าจะทราบพิกัดที่ระบุไว้ที่ในที่ต่างๆ แต่สมิธก็ได้ใช้เครื่องมือที่เตรียมมาให้เกิดประโยชน์กับงานสำรวจ และสิ่งที่มีคุณค่าอีกอย่างหนึ่งถือว่าเป็นหลักฐานที่สำคัญ คือ

สเก็ตภาพสมิธได้สเก็ตภาพในสมุดบันทึกที่ได้เดินทางผ่านตามพื้นที่ต่างๆ ทั้งมีมิติและเหมือนจริง จนทำให้ผู้อ่านรู้สึกไปตามภาพ พร้อมทั้งความน่าเชื่อถือที่ถือว่าเป็นภาพจริงของสังคมลาวที่ โดยสมิธได้สเก็ตภาพ เช่น เครื่องมือการสำรวจสภาพบ้านเมือง บริเวณแม่น้ำโขง หุบเขากลางแม่น้ำ ยานพาหนะ บ้านเมือง วัด เมืองหลวงพระบาง ดังต่อไปนี้

ภาพที่ 3 ชาวข่าเคียนและขมุ

ที่มา: (ห้าปีในสยาม, 2544, หน้า 189)

ภาพที่4 ประตูวัดพระบาง

ที่มา : (ห้าปีในสยาม, 2544,หน้า205)

ประการสี่ การสั่งสมความรู้จากผู้มีประสบการณ์

ในการเข้าไปสำรวจในดินแดนที่ตนไม่รู้จักและไม่คุ้นเคยมาก่อน สมิธได้นำความรู้ที่สั่งสมมาจากการอ่านร่ายงานการสำรวจเกี่ยวกับสยามและลาวของคือ เซอร์จอนห์นเบาริง, อองรี มูโอต์, เจมส์ แม็กคาร์ธี, โอกุสต์ ปาวี แล้วนำมาใช้ในการวางแผนการเดินทางจากผู้ที่มีประสบการณ์ที่เคยสำรวจเดินทางลาวมาก่อนพร้อมทั้งยังได้พบกับชาวต่างชาติที่ได้พบปะกันระหว่างการเดินทาง รวมทั้งหัวหน้าหมู่บ้านต่าง ๆ ในท้องถิ่นช่วงการเดินทางเพื่อขอคำแนะนำที่ควรจะทำและองค์ความรู้ที่ได้ขอคำปรึกษาจากผู้ที่มีประสบการณ์ ทำให้ สมิธ รู้แนวทางที่ที่ควรจะทำ ดังเช่นข้อมูลการสอบถามผู้รู้ระหว่างทางและผู้นำท้องถิ่น เช่น

“งานนี้สำเร็จลงได้ได้ทั้งสิ้นด้วยความช่วยเหลือจากบุรุษผู้มีประสบการณ์ท่านหนึ่งชื่อมิสเตอร์สไมล์สและจากทีมผู้ร่วมงานเก็กหนุ่มชาวสยามที่เขาฝึกมาเองกับมือ”(สมิธ, 2436,223)

“ท่านข้าหลวงผู้สามารถและเอาการเอางานนามว่าพระพลัษฎา ผู้มีความมานะพยายามเหนือขีดความสามารถในการที่ทำให้พวกเราสะดวกสบายและยังช่วยเหลือในเรื่องงานของพวกเราด้วย”(สมิธ, 2436,205)

หรือข้อมูลจากงานของเจมส์ แม็กคาร์ธี เช่น

“นายแม็คคาร์ธีย์เคยวัดขนาดปลาบึกตัวหนึ่งที่เขาช่วยทำการจับปลาได้ มันมีความยาวถึง ๗ ฟุต รอบตัวขนาด ๔ ฟุต และมีน้ำหนัก ๑๓๐ ปอนด์”(สมิธ, 2436,223)

ข้อมูลจากการอ่านงานของโอกุสต์ ปาวีเช่น

“ส่วนเมอร์สิเออ ปาวี เชื่อว่ามันมาจากทะเล แต่แม้ว่าดูเหมือนจะเป็นที่รู้จักกันดีในเมืองจำปาศักด์ แต่ข้าพเจ้าก็ไม่เคยได้ยินเรื่องเกี่ยวกับปลาบึกในพื้นที่ตอนล่างมาก่อน” (สมิธ, 2436,223)

และข้อมูลจากงานของอองรี มูโอต์ เช่น

“ภูเขาไฟลูกที่เมอร์สิเออมูโอท์(Mouhot)ระบุไว้ชื่อปถวี (Patavi)และสอดแทรกไว้ในแผนที่บางฉบับตรงบริเวณเมอร์สิเออร์มูโอท์อาจจะมีความเข้าใจผิดในผลของปฏิกิริยาย่อยสลายของน้ำซึ่งประกอบด้วย ธาตุคาร์บอนิค แอซิดในเนื้อหินปูนที่มีธาตุปูนอันเนื่องมาจากผลของการสั่นสะเทือนภูเขาไฟ”(สมิธ, 2436,272)

ดังนั้น เมื่อสมิธพบข้อเท็จจริงที่ขัดแย้งกับความรู้ก่อนหน้านั้น สมิธจึงสามารถโต้แย้งความรู้เดิมเพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่ตามแนวทางที่เขาเชี่ยวชาญทำการสำรวจ การที่สมิธสามารถเดินทางสำรวจดินแดนที่ชาวตะวันตกแทบไม่รู้จัก ถึงแม้จะเคยทำงานมาบ้างแล้ว การเดินทางเข้ามาในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ครั้งแรก แสดงให้เห็นว่าสมิธมีข้อมูลและมีการเตรียมตัวที่มีประสิทธิภาพมาก โดยมีความรู้และมีความถนัดจากความเชี่ยวชาญ เป็นการบูรณาการจากความรู้จากหลาย ๆ ศาสตร์เพื่อมาใช้ในการสำรวจ

3. ลาว ในบันทึกการเดินทาง เฮอร์เบิร์ต วาริงตัน สมิธ (Five Years in Siam 1891-1896)

จากวิธีวิทยาที่ใช้ในการศึกษา ทำให้พบว่าการสำรวจของสมิธมีทั้งส่วนข้อเท็จจริงและข้อคิดเห็นของผู้สำรวจที่เป็นชาวตะวันตกที่เคยเข้ามาสำรวจลาวก่อนหหน้านั้น เป็นหลักฐานชั้นต้นที่แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของดินแดนลาว ดังนั้น การศึกษาลาวผ่านบันทึกของนักสำรวจชาวตะวันตกจึงเป็นการเพิ่มองค์ความรู้และความหลากหลายของหลักฐาน เพื่อช่วยเติมเต็มประวัติศาสตร์ลาวให้รอบด้านมากขึ้น ซึ่งสมิธ ได้สะท้อนลาวผ่านบันทึกการเดินทางเป็นประเด็นสำคัญ ๆ ดังนี้

ประการแรก ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ

มีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ทั้งแร่โลหะหลายชนิดที่กระจายไปในหลายพื้นที่ตามหัวเมืองลาวและหลวงพระบาง มีเหมืองแร่ อัญมณี ทองคำ ทองแดง และทรัพยากรป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์เป็นสินค้าที่ส่งออกที่สำคัญ อาทิเช่น ยางกำยาน ขี้ผึ้ง ครั่งดิบ ไม้เกลือ ฝ้าย สีเสียด กระวาน ไม้มะเกลือขนาดเล็ก อบเชย และคารม นอกจากนี้ยังมีสัตว์ป่าหลากหลายสายพันธ์ทั้งสัตว์บกและสัตว์ปีกและสัตว์น้ำจำนวนมากที่อาศัยตามป่า ดังระบุไว้ว่า

“ แม่น้ำตรงส่วนนี้ชุกชุมไปด้วยนกและสัตว์ชนิดต่างๆ เราได้ยิงนกยูง ไก่ฟ้า อีกา และนกกระยางหลายพันธุ์ ได้เห็นร่องรอยและได้ยินเสียงสัตว์ร้องในยามค่ำคืนของเสือโคร่ง เสือดาว ระมาด กับเสียงลึกลับและแผ่วพลิ้วอันไพเราะของนกเหยี่ยวยามค่ำคืน มีจระเข้และหมู่คลาคล่ำ ”(สมิธ, 2436, 227)

“บางพื้นที่จะพบหินปูนซึ่งประกอบไปด้วยแมกนีเซียม แคลเซียมและคาร์บอเนต แทนที่จะอยู่อย่างหนาแน่น ส่วนในพื้นที่อื่นๆ ซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์อยู่มากตรงบริเวรเหนือปากบากจะมีกลิ่นฉุนเฉียวรุนแรงของก๊าซซัลเฟอร์ไฮโดเจนโชยออกมาจากก้อนหิน”(สมิธ, 2436, 228)

อย่างไรก็ตามสมิธก็ได้แสดงความรู้สึกเสียที่ยังไม่มีการพัฒนาเพื่อการใช้ทรัพยากรเหล่านี้ อย่างเช่นการร่อนทอง ซึ่งเป็นวิถีชีวิตของชาวลาว โดยจะมีตะแกรงการร่อนทองเป็นของตัวเองเป็นจานที่ทำจากไม้ สมิธก็ได้เปรียบเทียบและบันทึกไว้ว่า

“สำหรับข้าพเจ้าแล้วการที่คนทำเหมืองชาวยุโรปจะเคยได้เจอทองคำในการทำเหมืองบริเวณหุบเขาแม่น้ำโขงหรือไม่นั้นเป็นเรื่องน่าสงสัยอย่างยิ่ง ดูจากการพัฒนาคมนาคมติดต่อสื่อสาร และการพัฒนาตนเองให้สอดคล้องกับสถานการณ์ จากการว่าจ้างแรงงานพื้นบ้านและใช้วิธีการต่างๆ เพื่อขยายและการพัฒนาอัตราส่วนการทำงานแล้วเชื่อว่าน่าจะเป็นไปได้ แต่โดยทั่วไปชาวยุโรปมักจะเริ่มต้นงานด้วยการสั่งซื้อเครื่องมือต่าง ๆ เข้ามาโดยใช้จ่ายเงินก้อนโตเพื่อซื้อเครื่องจักรกลราคาแพง” (สมิธ, 2436, 179)

สมิธได้เปรียบเทียบกับกิจการอุตสหกรรมและวิถีชีวิตของชาวลาวจากการร่อนทอง ซึ่งทรัพยากรธรรมชาติที่มีสามารถนำไปใช้เพื่อก่อให้เกิดรายได้มหาศาลได้แต่ชาวลาวยังไม่รู้จักใช้ทรัพยากรเพื่อให้ก่อให้เกิดรายได้ ยังคงใช้ชีวิตเพื่อเป็นแรงงาน

ประการสอง สภาพบ้านเมืองและวิถีชีวิตของลาว

สภาพบ้านเมือง ในบันทึกของสมิธทำให้เห็นภาพหัวเมืองลาว ตั้งแต่เมืองใหญ่ เมืองเล็ก ความว่า

“ประชากรลาวทั้งในเมืองและในชนบทในขณะนี้มีจำนวนประชากรประมาณ ๙,๐๐๐ แต่ที่จังหวัดมีรายงานส่ามี ๙๘,๕๐๐ คนนั้นอาจรวมถึงจำนวนหนึ่งในสี่ที่อาศัยอยู่ตามแนวแคบ ๆ บนฝั่งขวาของแม่น้ำโขงด้วย ” (สมิธ, 2436, 210)

สมิธได้บันทึกเมืองนี้ว่าชื่อเดิม คือล้านช้าง และได้รับชื่อใหม่ว่า พระบาง โดยมาจากชื่อของพระพุทธรูปทองคำขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งเป็นพระพุทธรูปดั้งเดิมจากเกาะลังกา แล้วมายังกัมพูชา จากนั้นจึงถูกนำมาไว้ที่เมืองหลวงพระบาง และได้ถูกอัญเชิยไปยังเวียงจันทร์ แล้วย้ายมากรุงเทพฯ จากนั้นก้ได้นำกลับมาที่เวียงจันทร์อีกครั้ง เมื่อพวกฮ่อบุกรุกเข้ามาใน ค.ศ. 1887 กลุ่มชาวลาวสูงเจ้าเล่ห์ จึงขนย้ายพระบางหลบหนีไปออกปแล้วนำไปฝัง สภาพบ้านเมืองบ้านเรือนที่กระจัดกระจายและอยู่ในถิ่นทุรกันดาร ซึ่งเป็นช่วงเปลี่ยนผ่านจากการเป็นประเทศราชของไทยมาเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศสตัวเมืองหลวงพระบางตั้งอยู่เนินเขาสูง มีกำแพงที่สร้างไว้ต้านทานการรุกรานของพวกฮ่อ ทางด้านตะวันตกมีแม่น้ำโขงคอยปกป้องเมือง ทิศตะวันออกเฉียงเหนือและทิศเหนือมีแม่น้ำคานไหลผ่าน บ้านเรือนจะอยู่ท่ามกลางดงไผ่และต้นจากต้นตาล (สมิธ, 2436, 210-220)

“คนพื้นบ้านชาวสยามรวมทั้งลาวนั้นไม่ได้มีคุณสมบัติมากพอที่จะเป็นคนงานได้ เมื่อไม่ได้เดือดร้อนเรื่องเงินก็ไม่มีเหตุผลที่เขาจะต้องหาเรื่องไปทำงานเพื่อให้ได้เงินมา ความรักอิสระเสรีและการทำอะไรตามใจชอบนั้นทำให้การควบคุมพวกเขาทำได้ยากยิ่ง เพราะเขาจะไปจะมาตามความพอใจซึ่งคงไม่เป็นไรหรอกหากว่ามันเป็นเรื่องการดำเนินชีวิตตามทางของตัวเอง แต่ความต้องการของชาวยุโรปมันเป็นอีกเรื่องหนึ่ง”(สมิธ, 2436, 179)

จากข้อความดังกล่าวเป็นการเปรียบเทียบกิจการอุตสาหกรรมในยุโรปว่าควรมีการตั้งโรงหล่อหรือเครื่องจักรไอน้ำที่ใช้ในการถลุงทอง เพื่อที่จะสามารถนำเอาทองที่ได้มาใช้ได้อย่างเต็มที่อันจะก่อให้เกิดรายได้มหาศาล ซึ่งจะทำให้ดินแดนเติบโตและผู้คนมีชีวิตที่ดีขึ้น โดยยึดแนวความคิดตะวันตกเป็นศูนย์กลางในการมองวิธีชีวิตของลาว

<u>การรุกรานของพวกกลุ่มฮ่อ</u> ในบันทึกของสมิธได้ทำให้เห็นภาพของกลุ่มฮ่อ เริ่มตั้งแต่ ค.ศ. 1870 ที่ได้สร้างความวุ่นวายให้แก่บ้านเมืองเป็นระยะเวลานาน ได้ถูกรุกขอบเขตไปทางภาคตะวันออกของเมืองหลวงพระบาง พวกฮ่อได้ทำลายเมืองสิบสองจุไทยกับหัวห้าทั้งหกและได้รุกล้ำเข้าสู่เชียงขวางเลยไปถึงเมืองเวียงจันทน์ตรงโค้งแผ่นดินใหญ่ทางตะวันออกแม่น้ำโขง จนถึงปลายปีกองกำลังฝรั่งเศสได้ต้านทานพวกฮ่อจากทางด้านตังเกี๋ยไปยังเมืองไล ในขณะที่กองทัพสยามได้ตรึงกลังอยู่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำซึ่งห่างออกไป กองกำลังฝรั่งเศสจึงได้เข้าครอบครองที่ราบเมืองแถง ดังนั้นแคว้นสิบสองจุไทยจึงตกเป็นของฝรั่งเศส สำหรับ วัด ในเมืองนั้น ถูกพวกฮ่อทำลายจนเสื่อมสภาพ แต่ระยะทางที่สมิธได้เดินทางผ่านก็ยังมีวัดสภาพดีหลงเหลือเป็นจำนวนมาก และเจดีย์ก็ถูกโค่นล้มจากพวกฮ่อที่ได้ขุดเข้าไปเพื่อหาของมีค่าสภาพบ้านเมืองเวียงจันทร์ร้างสภาพ (สมิธ, 2436, 208)

<u>โรคระบาด</u> สมิธได้บันทึกว่า เป็นข้อเสียอันใหญ่หลวงที่ราบลุ่มแม่น้ำโขง และโดยเฉพาะที่เมืองหลวงพระบางก็คือโรคภัยไข้เจ็บที่ระบาดอย่างรุนแรงซึ่งเกือบทั้งหมดแพร่เชื้อมาจากพวกคนต่างถิ่นที่อาศัยอยู่ตามชายแดน โรคระบาดเหล่านี้ได้คร่าชีวิตชาวพื้นเมืองไปทุก ๆ ปี รวมถึงคณะเดินทางของสมิธก็ได้รับชะตากรรมกับโรคระบาดครั้งนี้ด้วย โรคบิดและโรคตาอักเสบ และยังมีโรคมาลาเรีย ถูกร้องขอยาไปรักษามากที่สุดในประเทศลาว การคมนาคมที่แสนลำบากทำให้ไม่สามารถขนส่งยาควินินได้มากพอ ซึ่งนักเดินทางมีความจำเป็นต้องใช้ยาสูงมาก (สมิธ, 2436, 224-225)

“ สำหรับใจของข้าพเจ้าแล้วคิดว่าการใช้ยาควินินกับการรักษามาลาเรียในภูมิภาคแถบนี้มักใช้ในอัตราที่สูงมากเกินไป ประชาชนคิดว่าเขาเพียงแต่กินยา ๕ เม็ดทุกเช้า และเพิ่มเป็น ๑๕ และ ๓๐ เม็ดหรือมากกว่านั้นเมื่อมีอาการไม่ค่อยดี เพื่อเป็นการต้านทานโรคภัยไข้เจ็บได้” (สมิธ, 2436, 224)

วิถีชีวิต สมิธได้บันทึกถึงวิถีชีวิตของชาวลาวไว้ว่า

“จึงยังคงใช้ชีวิตเรื่อยเปื่อยของพวกเขาต่อไป ทำการไถหว่าน เพาะปลูกและทำการเก็บเกี่ยวพืชผลขณะที่ฤดูการผ่านไป ทำการหาทองในผืนทราย ด้วยการเดินทางเข้าไปในป่าบางครั้ง และเดินทางด้วยกองคาราวานไปยังเมืองโคราช หรือไม่ก็ออกหาปลาสำรวจร่องลอยเพื่อจับปลาบึก ทำการทอผ้าไหมของตนเอง สร้างและมุมแฝกกระท่อมของตัวเอง ทำเรือขุดไว้ใช้ ซ่อมแซมเกวียณ ลงมือทำแคนด้วยตนเอง” (สมิธ, 2436,242)

จากข้างต้นจะพบว่า สังคมลาวช่วงเปลี่ยนผ่านจากสยามมาเป็นฝรั่งเศสชี้ให้เห็นว่า การรุกรานของพวกฮ่อได้สร้างความวุ่นวายให้แม่บ้านเมืองฮ่อวุ่นวายและโรคระบาดก็เป็นอุปสรรคในการสำรวจ เพราะลาวยังเป็นสังคมที่มีพวกไข้ป่า โรคบิดและโรคตาอักเสบ และยังมีโรคมาลาเรีย อยู่เยอะ ทำให้เจ็บป่วยและคร่าชีวิตไปหลายคน นอกจากนี้ สมิธยังพบว่าวิถีชีวิตของชาวลาวค่อนข้างยากจน มีนิสัยเกียจคร้าน และใช้ชีวิตเรื่อยเปื่อย โดยจะไม่ให้ความสำคัญกับการเมืองและการพัฒนาชีวิตของตนเอง

ประการสาม ประเพณีและวัฒนธรรม

สมิธได้บันทึกถึงชาวลื้อที่ได้เดินทางมาสำรวจบริเวรหุบเขาแม่น้ำงาวว่ากลุ่มคนเหล่านี้จะนับถือศาสนาพุทธ และมีการสร้างวัดวาอาราม บางคนก็มีการสักร่างกายตั้งแต่เอวจนถึงเข่าตามประเพณีของชาวลาวตะวันตกรวมถึงการโกนผมรอบศีรษะเหลือเพียงตรงกลางไว้เป็นกระจุก(สมิธ, 2436, 191) บันทึกถึงประเพณีของชาวมูเซอร์ไว้ว่า

“ประเพณีอีกอย่างหนึ่งของพวกชาวมูเซอร์ที่ประจักษ์ได้คือการเผาคนตาย หากตายโดยอุบัติเหตุจึงจะทำการฝังศพหากแต่จะฝังศพไว้ในดินบริเวณป่าใกล้ ๆ หมู่บ้าน และมักจะปลูกต้นข้าวหรือธัญพืชอื่น ๆ ทิ้งไว้ที่หลุ่มศพเพื่อให้ดวงวิญญาณคอยปกป้องรักษา”(สมิธ, 2436, 188)

นอกจากนี้ยังได้ได้บันทึกถึงสังคมในยามค่ำคืนซึ่งถือว่าเป็นวัฒนธรรมที่มีความสุขของคนลาว ไว้ว่า ซึ่งสามารถรับรู้น้ำเสียงที่ใช้ชื่นชมผู้หญิงลาว ดังเช่นว่า

“ วัฒนธรรมที่น่าตื่นเต้นที่สุดยังคงสืบทอดมาอย่างต่อเนื่องคือการได้เห็นหญิงสาวชาวบ้านท่าทางเรียบร้อยเดินจับมือกันไปมาตามท้องถนน ร้องเพลงประสานเสียงกันและหยอกล้อผู้ที่เดินผ่านไปผ่านมา”(สมิธ, 2436, 211)

“ในยามค่ำคืนก็มักจะมีคนได้ยินเสียงแคน แผ่วล่องลอยมาตามสายลมเสมอ ผู้เล่นคงบรรเลงเพลงรักยามเย็นนี้ให้กับหญิงสาวผุดผ่องบางคน ชาวเมืองหลวงพระบางเป็นผู้ที่มีคุณสมบัติชั้นเลิศในเรื่องของการรักเสียงดนตรี”(สมิธ, 2436, 217)

แคนเป็นที่รู้จักเฉพาะในกลุ่มชาวลาวขาว ซึ่งเป็นชาวลาวทางตะวันออกที่บริเวณลุ่มแม่น้ำโขง โดยเฉพาะที่เมืองหลวงพระบางและเวียงจันทร์ แหล่งกำเนิดของเครื่องดนตรีชนิดนี้เกิดขึ้นที่บริเวณพื้นที่ซึ่งเป็นป่าเขาของเมืองหลวงพระบาง (สมิธ, 2436, 316) และได้พบกับการรำดาบและการรำหอก ดังที่บันทึกไว้

“สิ่งแรกที่เราได้ชมคือการรำดาบและการรำหอกที่เนิบนาบเชื่อช้าโดยกลุ่มชายฉกรรจ์ที่พากันมากวัดไกวอาวุธสีเงินในมือไปมา” (สมิธ, 2436, 175)

นอกจากนี้สมิธยังได้เจอกับพระองค์ชายประจักร ท่านข้าหลวงประจำเมืองทรงเป็นพระเจ้าน้องยาเธอของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวซึ่งพระองค์มีชีวิตที่ไม่มีฐานันดรศักดิ์จึงเป็นที่สะท้อนอย่างชัดเจน อย่างที่สมิธกล่าวไว้ว่า

“สำหรับพวกเราแล้ว พระองค์ทรงเป็นกันเองมาก กิตติศัพท์ในเรื่องพระเมตตากรุณาของพระองค์ต่อบุคคลที่ผ่านมาถึงกองบัยชาการอันห่างไกลของพระองค์นั้นเลืองลือไปทั่ว พระองค์ทรงมีชีวิตอันเปล่าเปลี่ยวอย่างที่ไม่มีผู้มีฐานันดรศักดิ์คนใดเสมอเหมือน ในสยามดูเหมือนจะพิจารณาชั้นลำดับราชการได้จากระดับความดังของเสียงยามเมื่อพูดกับเขาผู้น้อย” (สมิธ, 2436, 241)

วัฒนธรรมและประเพณีของชาวเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นว่า ถึงแม้สมิธจะเป็นมนุษย์ที่มีความสมบูรณ์ที่มาจากตะวันตกและมีความเจริญมากกว่า ในฐานะที่เป็นคนต่างถิ่นสมิธยังได้แสดงออกชื่นชมวัฒนธรรมและประเพณีของชาวลาว

ประการสี่ กลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มลาวและกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆในลาว

สมิธได้บันทึกความแตกต่างในผู้คนระหว่างกลุ่มจากงานของสมิธ พบว่ามีการเขียนถึงกลุ่มลาวซึ่งเป็นใหญ่และกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ดังปรากฏที่เขียนกับลาวไว้ว่าอย่างนี้ ที่ชื่อว่า ลาวพุงขาวหรือชนชาติลาวเชื้อสายตะวันออก กับชนชาติพี่น้องทางตะวันตก แถวน่านหรือเชียงใหม่ ซึ่งเป็น ลาวพุงดำ พวกไท หรือฉาน เป็นชนชาติที่พบได้ตั้งแต่เขตเมืองมินบู ที่อาศัยอยู่ในบริเวณแม่น้ำอิระวดี ไปจนถึงยูหนานและตังเกี๋ย บริเวณดังกล่าวจะมีประชากรหนาแน่นที่สุด และมีชนชาติชาวอินโดจีนแพร่กระจายอยู่มาก (สมิธ, 2436, 210)

<u>อุปนิสัยของชาวลาว</u> ตามที่สมิธได้เข้าไปสำรวจตามเส้นทางที่เข้าไปสำรวจในพื้นที่ต่าง ๆ และได้ บันทึกความแตกต่างในผู้คนระหว่างกลุ่มที่อาศัยคนละพื้นที่ ซึ่งแต่ละกลุ่มก็จะมีลักษณะมีนิสัยที่แตกต่างที่ไม่เหมือนกันขึ้นตามสภาพภูมิประเทศ ได้แก่ กลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มลาวและกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆในลาว ดังที่สมิธได้บันทึกแยกตามกลุ่ม ดังเช่นระบุไว้ว่า

กลุ่มชื่นชม คือกลุ่ม ข่าแจะ ที่บันทึกไว้เช่น

“แต่ทั้ง ๆที่พวกเขามีอากัปกริยาที่ดุร้ายและป่าเถื่อน แต่ข่าที่มากับเรานั้นกลับสุภาพเป็นชาวพื้นเมืองที่ไม่มีพิษมีภัยทรหดอดทน เป็นนักเดินป่าขนานแท้และเป็นนักปีนป่ายที่มากความสามารถ” (สมิธ, 2436, 184)

กลุ่มทัศนะในเชิงลบ คือกลุ่ม ลาวพุงขาว ที่บันทึกไว้เช่น

“ชาวลาวแห่งลุ่มแม่น้ำโขงทำให้พวกเรารู้สึกได้เลยว่าพวกเขานั้นเกียจคร้านกว่าลาวพุงดำและมีความประพฤติเลวกว่า พวกผู้ชายสูบฝิ่น ถึงแม้จะมีการดื่มสุรากันน้อยมากก็ตาม” (สมิธ, 2436, 211)

กลุ่มทัศนะในเชิงแนวความคิดตะวันตกเป็นศูนย์กลาง

“คนพื้นบ้านชาวสยามรวมทั้งลาวนั้นไม่ได้มีคุณสมบัติมากพอที่จะเป็นคนงานได้ เมื่อไม่ได้เดือดร้อนเรื่องเงินก็ไม่มีเหตุผลที่เขาจะต้องหาเรื่องไปทำงานเพื่อให้ได้เงินมา ความรักอิสระเสรีและการทำอะไรตามใจชอบนั้นทำให้การควบคุมพวกเขาทำได้ยากยิ่ง เพราะเขาจะไปจะมาตามความพอใจซึ่งคงไม่เป็นไรหรอกหากว่ามันเป็นเรื่องการดำเนินชีวิตตามทางของตัวเอง แต่ความต้องการของชาวยุโรปมันเป็นอีกเรื่องหนึ่ง”(สมิธ, 2436, 179)

จากข้อความดังกล่าวเป็นการเปรียบเทียบกิจการอุตสาหกรรมในยุโรปว่าควรมีการตั้งโรงหล่อหรือเครื่องจักรไอน้ำที่ใช้ในการถลุงทอง เพื่อที่จะสามารถนำเอาทองที่ได้มาใช้ได้อย่างเต็มที่อันจะก่อให้เกิดรายได้มหาศาล ซึ่งจะทำให้ดินแดนเติบโตและผู้คนมีชีวิตที่ดีขึ้น โดยยึดแนวความคิดตะวันตกเป็นศูนย์กลางในการมองวิธีชีวิตของลาว

สมิธได้บันทึกถึงชาวลาวสืบเชื้อสายมาจากชาวมองโกล โดยค่อยๆแทรกซึมเข้าไปในพื้นที่จากทางตอนเหนือจนถึงทางตอนใต้ตลอดแนวหุบเขาของแม่น้ำโขง พวกนี้แบ่งออกเป็น ๒ กลุ่มซึ่งว่าจะมีนักเขียนหลาย ๆ คนกล่าวไว้ว่าพวกเขาไม่ได้มีสิ่งแตกต่าง แต่ทว่าก็มีความแตกต่างปรากฏให้เห็น ทางด้านกลุ่มชาติพันธุ์ สมิธใช้องค์ความรู้จากนักเขียนหลาย ๆ คน และยังได้แยกกลุ่มชาติพันธุ์เป็น 2 กลุ่ม คือ

พวกข่า คือกลุ่มเผ่าพันธ์ดั้งเดิมของชาวเขาที่ถูกสยามเชื้อสายฉานบุกรุกดินแดน คลุกคลีใกล้ชิดอยู่กับชาวลาว ชื่อที่สยามใช้เรียกข่าแจะ เป็นชื่อที่ใช้เรียกรวมๆ พวกข่าแจ๊ะมีรูปร่างเตี้ย เป็นคนร่างบึกบึน อยู่รวมกันเป็นชุมชนเล็ก ๆ ในหมู่บ้านตามชายแดนที่ โดยส่วนมากจะมีความซื่อสัตว์ จงรักภักดีและเป็นเผ่าที่โง่เขลา ส่วนขมุ จะเป็นพวกที่ฉลาดที่สุด เครื่องแต่งกายคือปิ่นปักผมเงินอันยาวเสียบอยู่ตรงมวยหัวกับตุ้มหูเงินอันใหญ่หรือดอกไม้ทัดหู ข่าแจะถือว่าเป็นพี่ชายใหญ่ของลาว (สมิธ, 2436, 181-188)

ภาพที่ 5 ข่าแจะ

ที่มา : (ห้าปีในสยาม, 2544, หน้า 197)

ชาวลื้อ นั้นประกอบไปด้วยชาวเขาเผ่าต่างๆ ที่ประกอบไปด้วย สมิธยังได้ระบุว่ายังมีกลุ่มนี้อีก อาจกล่าวได้ว่า งานของสมิธ ได้ชี้ให้เห็นถึง เย้า ลีซอ ข่าถิ่น แม้ว มูเซอ (พวกฉานเรียกมูโซ) อีก้อ กุย และเผ่าอื่นๆที่พเนจรไม่มีที่อยู่เป็นหลักแหล่ง มาจากการโยกย้ายถิ่นฐานจากทิศตะวันออกเฉียงเหนือสู่ทิศใต้และตะวันออก รกรากอยู่ที่ราบสูงยูหนาน กวางเจาและกวางสี

<u>ชาวเผ่าล้านช้างและลีซอ</u> มีประเพณีการแต่งกายคล้ายชาวยูหนาน ข่าถิ่นยังคงผมเปียและกินตะเกียบ ผู้หญิงจะแต่งกายด้วยเสื้อหลวมและกางเกงเป็นถุง บ้านเรือนตั้งตามสันเขาเตี้ย ๆที่มีพื้นดินเป็นดินเหนียวเหมือนบ้านที่พวกชาวจีนสร้างบนพื้นราบในสยาม

<u>ข่าถิ่น</u> คล้ายคลึงกับชาวเขาลีซอเป็นอันมาก พวกเขาเป็นพวกช่างเงิน นำเอาแร่เงินมาตอกสลักลงบนเครื่องแต่งกาย ผู้หญิงจะทำงานปักผ้าไหม และติดเครื่องประดับผมที่สีอันงดงาม ผู้ชายจะใส่กางเกงทรงหลวมลายทหารเรือซึ่งเหมือนกับชาวเขาทุกเผ่าโดยทั่วไป ผู้หญิงจะติดเครื่องประดับบนผมที่มีสีสรรคงดงาม

<u>ชาวเขาเผ่าแม้ว</u>ชาวเขาหล่านี้จะนุ่งกระโปรงสั้น ๆ และใส่สนับแข้ง สวมเสื้อคลุมผ้าหนาแบบไม่มีแขน มีผ้าโพกหัวคลุมไว้อย่างประณีตเป็นผ้าปักไหมอย่างงดงาม ซึ่งเป็นเครื่องแต่งกายแบบธรรมดาสำหรับพวกเขา

<u>ชาวเขาเผ่ามูเซอร์ อีก้อ กุ้ย</u> มีลักษณะที่คล้ายกัน กลุ่มนี้จะมีรูปร่างเล็ก ผู้หญิงจะแต่งตัวกระจ้อยร่อย ร่าเริงและน่าเอ็นดู มีความอดทนที่แสดงออกทางสีหน้ามากกว่าเครื่องแต่งกายที่สวมใส่ ผู้ชายจะแต่งด้วยผ้าโพกหัว เสื้อคลุ่มปิดหน้าอกสั้นกับกางเกงหลวมถ้าตอนทำงานในป่า พวกเขาเหล่านี้จะม้วนขากางเกงขึ้นมาจนถึงต้นขา ถอดเสื้อคลุมและผ้าโพกหัวออก ทำให้เห็นการเปลี่ยนแปลงดูเหมือนพวกป่าเถื่อน

สมิธได้เห็นว่า สภาพบ้านเมืองและผู้คนชนเผ่าต่าง ๆ ถึงแม้จะมีความน่ารัก ขยันทำงาน แต่ก็ควบคู่กับสภาพทางกายภาพ นอกจากนี้ยังมองว่า ระบบสังคม ความเป็นอยู่ ทำให้มองว่าเป็นสังคมที่ด้อยการพัฒนา เพราะ

ใช้สายตาของคนตะวันตก มีคุณภาพชีวิตต่ำจากที่ได้เห็นการทำงานในป่าและพื้นที่บ้านเป็นดินเหนียวจากที่ได้สำรวจมา ทำให้ไม่มีความเจริญหรือพัฒนาความเป็นอยู่

ประการห้า การค้าขายในลาว

ผู้ที่มีบทบาททางการค้าที่สำคัญไม่ใช่ผู้คนชาวหลวงพระบาง สัดส่วนการค้าส่วนใหญ่ของเมืองหลวงพระบางจะตกอยู่ในกำมือของพ่อค้าชาวจีนมากกว่าชาวลาว ซึ่งมีอิทธิพลทางด้านการค้าอย่างมากในดินแดนแถบนี้ ดังที่สมิธกล่าวไว้ว่า

" การค้าขายไม่ใช่สิ่งสำคัญสำหรับที่นี้ สินค้าที่นำเข้ามาประกอบกอบด้วยฝิ่นจากเชียงตุงและยูหนาน " (สมิธ, 2436, 225)

<u>สินค้านำเข้า</u> ส่วนใหญ่จะเป็นสินค้าที่นำเข้ามาประกอบด้วย ฝิ่นจากเชียงตุงและยูหนาน ผ้าทอทั่วไป เส้นด้ายทำจากฝ้าย น้ำตาลทราย น้ำมันก๊าซ และชาจากกรุงเทพฯ เสื้อผ้าทอขนแกะ สีย้อมผ้า เข็มและกล่องใส่หมากจากเชียงใหม่ เกือบทั้งหมดเป็นสินค้าของอังกฤษ

<u>สินค้าส่งออก</u> ถึงแม้จะไม่มีจำนาวนมากกว่าสินค้านำเข้า แต่ก็มีความน่าสนใจ ได้แก่ ยางกำยาน และไหม รวมไปถึง ครั่งดิบ สีเสียด กระวาน ไม้มะเกลือขนาดเล็ก อบเชย และคราม เขาแรด และเขากวางที่ใช้สำหรับทำยาจีน งานช้าง ฝ้าย ไข่ปลา ที่มีจำนวนมากที่สุดและมีค่าที่สุดคือ ยางกำยานยางชนิดนี้ถูกผลิตขึ้นที่พื้นที่ททางด้านตะวันออกของหลวงพระบางเพียงแห่งเดียวเท่านั้น สำหรับงาช้างที่ได้มาจากเมืองหลวงพระบางมีเพียงจำนวนน้อย ทำให้เห็นว่าการครอบครองของฝรั่งเศสมีผลต่อการส่งออกเหล่านี้ จึงเป็นสัญญาณที่แสดงถึงความตกต่ำ

<u>การคมนาคม</u> สินค้าจะถูกส่งผ่านไปยังกรุงเทพฯ ทั้งทางน้ำแม่น้ำจ้าพระยาหรือแม่น้ำสายย่อยของแม่น้ำโคราช เช่นเดียวกับสินค้าส่งออกทุกประเภท แล้วจึงขนส่งลงเรือสู่ลอนดอนเพื่อไปยังตลาดของชาวฝรั่งเศสและเบลเยี่ยม ซึ่งเป็นตลาดที่มีความต้องการสินค้าเหล่านี้ไปผลิตเป็นยางหอม ปริมาณส่งออกในแต่ละปีเกือบ 20 ตันมีมูลค่าราวๆ 2,300 ปอนด์ นอกจากนี้ สินค้าเกือบทั้งหมดจะถูกส่งไปยังทางเรือสู่แม่น้ำปากลาย แล้วใช้ช้างขนส่งสินค้าข้ามเมืองอุตรดิตถ์จากนั้นส่งไปยังตามแม่น้ำเจ้าพระยา จากนั้นไปสู่เมืองโคราช สมิธได้พบว่าเส้นทางการคมนาคมยังทำให้สิ้นเปลืองเวลาและทำให้เหน้ดเหนื่อย ดังที่ได้กล่าวว่า

"จากนั้นไปทางเกวียนสู่เมืองโคราช แล้วจึงขนสัมภาระเทียมโคถึกไปตามแม่น้ำ เส้นทางแรกนั้นใช้เวลาขาขึ้น ๔ สัปดาห์ ส่วนขาล่องใช้เวลากว่าเจ็ดสัปดาห์ เส้นทางหลังใช้เวลาทางบกมากกว่า ซึ่งทำให้เสียเวลายาวนานกว่าและสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายมากกว่าด้วย" (สมิธ, 2436, 227)

จากข้างต้นจะพบว่า คนลาวในหลวงพระบางไม่ได้มีบทบาททางด้านการค้าขายมากเมื่อเทียบกับ พ่อค้าจีนซึ่งมีอิทธิพลมากในดินแดบแถบนี้ และมองว่าเส้นทางการคมนาคมยังเป็นอุปสรรคในการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ

บทสรุป

จากงานศึกษาเรื่อง ลาวในบันทึกการเดินทาง เฮอร์เบิร์ต วาริงตัน สมิธ (Five Years in Siam 1891-1896) พบว่า เฮอร์เบิร์ต วาริงตัน สมิธ เป็นนักธรณีวิทยาชาวอังกฤษ ได้รับมอบหมายจากรัฐบาลสยามจ้างมาปฏิบัติราชการในฐานะผู้เชี่ยวชาญทางด้านธรณีวิทยา ที่กรมเหมืองแร่ ซึ่งเป็นการจัดตั้งราชการใหม่ของรัฐบาลสยามเพื่อบริหารงานด้านเหมืองแร่ งานที่รับผิดชอบส่วนใหญ่คือสำรวจทางธรณีวิทยาและจัดทำต้นร่างของระเบียบแบบแผนการควบคุมงานด้านเหมืองแร่ (พ.ร.บเหมืองแร่) โดยได้เดินจากกรุงเทพฯ ขึ้นไปยังภาคเหนือและภาคตะวันออกฉียงเหนือของสยาม หัวเมืองลาว เข้าสู่หลวงพระบาง ช่วง ค.ศ. 1893 ตั้งแต่ เดือน มกราคมถึงเดือนเมษายน เป็นระยะเวลา 4 เดือน ซึ่งเป็นช่วงเปลี่ยนผ่านจากการเป็นประเทศราชของไทยมาเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส

การสำรวจครั้งนี้สมิธได้นำความรู้วิธีวิทยาทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่ทันสมัยจากยุโรปเข้ามาสำรวจเหมืองแร่ในสยามและลาว เช่น ความรู้เฉพาะทางด้านธรณีวิทยา การใช้แผนที่ การใช้เข็มทิศในการบอกทิศทาง เทคนิคการสเก็ตภาพแบบสมัยใหม่ การใช้ข้อมูลจากนักเดินทางบุคคลสำคัญก่อนหน้านั้น เช่น เซอร์จอนห์น เบาริง, อองรี มูโอต์, เจมส์ แม็กคาร์ธี, โอกุสต์ ปาวี ที่เข้ามาสำรวจลาวแล้วนำมาใช้ในการวางแผนการเดินทางจากผู้ที่มีประสบการณ์ พร้อมทั้งยังได้พบกับชาวต่างชาติที่ได้พบปะกันระหว่างการเดินทาง อย่างเช่นมิสเตอร์สไมล์ รวมทั้งหัวหน้าหมู่บ้านต่าง ๆ ในท้องถิ่น ช่วงการเดินทางเพื่อขอคำแนะนำที่ควรจะทำ และองค์ความรู้ที่ได้ขอคำปรึกษาจากผู้ที่มีประสบการณ์ ทำให้ สมิธ รู้แนวทางที่ควรจะทำ ดังเช่น ข้อมูลการสอบถามผู้รู้ระหว่างทางและผู้นำท้องถิ่น

หลังจากเข้าไปสำรวจ พบว่า ลาวมีทรัพยากรจำนวนมาก สภาพบ้านเมืองสังคมลาวยังไม่มีการพัฒนา และควรได้รับการดูแลจากชาติที่เจริญ กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ได้ใช้ชีวิตแบบเรื่อยเปื่อย มีนิสัยเกียจคร้าน ทางด้านการค้าส่วนใหญ่จะตกอยู่กับพ่อค้าชาวจีนมากกว่าลาว ซึ่งเป็นข้อจำกัดที่ทำให้ลาวไม่มีความเจริญ ประเพณีและวัฒนธรรมยังคงสืบทอดกันมาตั้งแต่อดีต รวมทั้งยังได้เสนอทัศนะเกี่ยวกับโรคระบาดที่เกิดขึ้นในลาวซึ่งถือว่าเป็นอุปสรรคในการสำรวจครั้งนี้เพราะกลุ่มทีมงานที่เดินทางมากับสมิธได้ติดโรคมาด้วยเช่นกัน และงานนี้ยังให้ภาพถึงการเข้ามาของกลุ่มฮ่อ ส่วนทัศนะที่มีต่อคนลาวมีหลากหลาย ทั้งชื่นชมและเชิงลบ โดยมีทัศนะตะวันตกเป็นศูนย์กลาง บันทึกการเดินทางของสมิธเป็นเสมือนหลักฐานชั้นต้นที่สำคัญอีกผลงานหนึ่งและเป็นสิ่งที่ทำให้คนรุ่นหลังเข้าใจประวัติศาสตร์ลาวยิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะ

เห็นควรที่จะมีการศึกษาสังคมลาวและอื่นๆในลักษณะเดียวกันนี้จากหลักฐานประเภทต่างๆทั้งจากคนในและคนชาติต่างๆที่ได้บันทึกไว้ เพื่อจะได้ภาพของสังคมนั้นๆให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

กัณฐิกา ศรีอุดม. (2547). **บันทึกของอองรี มูโอต์ กับการฟื้นฟูเมืองพระนคร.** วารสารประวัติศาสตร์. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. มกราคม-ธันวาคม 2547, น 22-2

คัดคณางค์สงฆ์สังวรณ์,ดารารัตน์เมตตาริกานนท์,เบญจวรรณนาราสัจจ์. (2558). **สังคมลาวในบันทึกของอองรีมูโอต์ปลายคริสศตวรรษที่19.** บทความวิชาการในงานประชุมเชิงวิชาการระดับนานาชาติ IC-HUSO 2016. (หน้า 2032-2049). คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยขอนแก่น

ทศพนธ์ นรทัศน์. (2556). **อองรี มูโอต์ (Henri Mouhot) ผู้เปิด ดินแดนอินโดจีนสู่สังคมโลก**. ทางอีสาน. 11 (มีนาคม)

เติม วิภาคย์พจนกิจ. (2530). **ประวัติศาสตร์ลาว.**เอกสารทางวิชาการ หมายเลข 1/2540. สิงหาคม 2530

ทศพนธ์ นรทัศน์. (2556). **อองรี มูโอต์ (Henri Mouhot) ผู้เปิด ดินแดนอินโดจีนสู่สังคมโลก**. ทางอีสาน. 11 (มีนาคม)

นัชชา อู่เงิน (2558). **อีสานและลาวในทัศนะของนกัสำรวจ ชาวฝรั่งเศส จากรายงานการสำรวจ ใน พุทธศตวรรษที่ 25 (พุทธศักราช 2401-พุทธศักราช 2446).** วิทยานิพนธ์ศิลปะศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

นันทนิช ชัยวิมล.(2545). **หลักฐานของชาวตะวันตกที่เกี่ยวกับพม่าในคริสต์ศตวรรษที่ 15 – 16**. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิตศิลปศาสตร์ สาขาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้มหาวิทยาลัยศิลปากร

พันธ์จิต ดวงจันทร์.(2561). **สังคมไทยและชาวสยามในมุมมองของชาวฝรั่งเศส จากหนังสือประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม ของ นิโกลาส์ แชร์แวส**. วารสารสมาคมครูฝรั่งเศสแห่งประเทศไทย : ในพระราชูปถัมภ์สมเด้จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. กรฏฎาคม - ธันวาคม 2559, น 114-129

พรสวรรค์ วัฒนางกูร.(2556). **การเข้ามาของชาวเยอรมันในสยามก่อนสนธิสัญญาออยเลินบวร์ก-จากเยอรมนีสู่เอเชียและสยาม.** ค้นเมื่อ 20 สิงหาคม 2562, จาก http://www.tdgthailand.or.th/contentPornsan-Watanagura- pdf

วราภรณ์ ก. ศรีสุวรรณ. (2545).**สังคมไทยและชาวสยามในสมัยรัชกาลที่ 4.** วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาฝรั่งเศส มหาวิทยาลัยศิลปากร

สัญชัย สุวังบุตร และคณะ. (2555). **ทรรปณะประวัติศาสตร์ยุโรปในคริสต์ศตวรรษที่ 20.** พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภาการพิมพ์

สุกัญญา บำรุงสุข. (2550). **เจมส์ โลว์ กับการแสวงหาความรู้ ของนักอาณานิคม.** วารสารศิลปศาสตร์. ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

สุธิดา ตันเลิศ.(2554). **ประวัติศาสตร์นครจำปาศักดิ์และ เมืองอุบลราชธานีในสายตาของ เอ เจียนแอมอนิเย(EtienneFrançoisAymonier, 1883-1884).** วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ : มหาวิทยาลัยขอนแก่น. พฤษภาคม – สิงหาคม, น 46 – 66

Herbert Warington Smyth. (1898). **ห้าปีในสยาม**. แปลโดยเสาวลักษณ์ กีชานนท์. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ. กรมศิลปากร

Herbert Warington Smyth. (1895). **บันทึกการเดินทางสู่แม่น้ำโขงตอนบนประเทศสยาม**. แปลโดย พรพรรณ ทองตัน. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ. กรมศิลปากร